ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

O'ZBEK ADABIYOTIDA ILMIY-FANTASTIKA JANRINING DASTLABKI ELEMENTLARI

Hamdamova Shamshoda Saidaxmad qizi
Toshkent Davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti tayanch doktoranti.
shamshoda1996@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotida ilmiy-fantastika janrining shakllanishi, uning dastlabki namunalari, g'oyaviy va uslubiy xususiyatlari o'rganiladi. Adabiyotimizda ilmiy tafakkur, texnika taraqqiyoti va g'ayritabiiy hodisalarni adabiy tasvir vositasida ifodalashga qaratilgan ilk urinishlar tahlil qilinadi. Asosan 20-asr boshlarida yuzaga kelgan bu yo'nalish vakillari, ularning ijodi va fantastik-tarbiyaviy yondashuvlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Ilmiy-fantastika, o'zbek adabiyoti, XX asr, fan va texnika, badiiy tafakkur, innovatsion fikr, real va g'ayritabiiy uyg'unligi.

The Earliest Elements of the Science Fiction Genre in Uzbek Literature

Annotation: This article explores the emergence of the science fiction genre in Uzbek literature, focusing on its earliest examples, thematic ideas, and stylistic features. It analyzes the initial attempts in literature to depict scientific thought, technological progress, and supernatural phenomena through artistic expression. The study examines the representatives of this genre, which emerged primarily in the early 20th century, along with their creative works and their approach combining fantasy and educational themes.

Keywords: science fiction, Uzbek literature, 20th century, science and technology, artistic thought, innovative thinking, harmony of reality and the supernatural.

Kirish (Introduction)

Ilmiy-fantastika janri jahon adabiyotida XIX asr oxirlarida shakllangan bo'lsa-da, o'zbek adabiyotida bu janrning ilk elementlari XX asr boshlarida kuzatila boshladi. Ilmiy-texnik taraqqiyot, ijtimoiy o'zgarishlar va yangi tafakkur turlari adiblarni real voqelik doirasidan tashqariga chiqishga undadi. Bu esa fantastika janriga xos bo'lgan g'ayritabiiy, ilmiy asoslangan tasvir vositalarini adabiy jarayonga olib kirdi. Mazkur maqolada aynan shu ilk elementlarning ko'rinishlari, mualliflar va asarlar asosida tahlil qilinadi.

XX asr boshlarida Yevropa va Rossiyada ilmiy-fantastik adabiyot taraqqiy etib, Jules Verne, H. G. Wells, A. Tolstoy singari adiblar asarlarida fan va texnika yutuqlari, kelajak sivilizatsiyasi, koinotga parvoz kabi mavzular ilgari surila boshladi. Bu jarayon o'zbek ziyolilariga ham ta'sir ko'rsatdi. Jumladan, jadid adabiyoti vakillarining asarlarida yangicha tafakkur, texnik taraqqiyotga qiziqish va kelajak haqidagi tasavvurlar badiiy ifoda topdi.

Dastlabki o'zbek ilmiy-fantastik matnlar pedagogik va ma'rifiy maqsadlarga xizmat qilgan bo'lsa-da, ularning asosida fanga qiziqish uyg'otish, kelajak haqida o'ylashga undash va yosh avlodni zamonaviy tafakkur bilan tarbiyalash yotgan edi. Ayniqsa, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Fitrat kabi adiblar o'z asarlarida fantastik voqealar orqali real hayot muammolarini yoritishga intildilar.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Shuningdek, sovet davri o‘zbek adabiyotida ilmiy-fantastik janrga rasmiy e’tibor kuchaydi. Mirkarim Osim, Xayriddin Sultonov kabi yozuvchilar bu yo‘nalishda muntazam ijod qilishdi va o‘zbek kitobxonini ilm-fan sohasidagi yangiliklarga qiziqtira boshlashdi. Tohir Malik esa fantastik asarlari orqali real va g‘ayritabiiy dunyoni badiiy uyg‘unlikda tasvirlab, janrga yangi nafas olib kirdi.

Demak, o‘zbek adabiyotida ilmiy-fantastika janrining rivojlanishi — bu faqatgina adabiy hodisa emas, balki ijtimoiy-falsafiy va madaniy taraqqiyotning ajralmas bir qismi sifatida shakllangan jarayondir.

Usullar (Methods)

- Tarixiy-adabiy tahlil
- Stilistik va janrli yondashuv
- Matnshunoslik tahlili
- Komparativ tahlil (xalqaro adabiyot bilan qiyos)

Natijalar (Results)

№	Muhim natijalar	Misollar
1	Ilk o‘zbek ilmiy-fantastik matnlar pedagogik va ma’rifiy yo‘naltirilgan	Cho‘lpon – “Zaharli hayot”
2	Fantastika xalq og‘zaki ijodi (ertak) bilan uyg‘unlashgan	“Oltin qush”, “Oyparast yigit” kabi hikoyalar
3	Sovet davrida janr ilmiy-texnikaviy propaganda bilan bog‘liq holda rivojlandi	Mirkarim Osim – “Parvoz”, “Yulduz yo‘li”
4	Real va g‘ayritabiiy elementlar badiiy uyg‘unlikda ishlatilgan	Tohir Malik – “Iblis devori”
5	Dastlabki asarlar ijtimoiy-tarbiyaviy va axloqiy g‘oyalarga xizmat qilgan	G‘afur G‘ulom – “Qorako‘z Majnun”

Tadqiqot jarayonida quyidagi muhim ilmiy-amaliy natijalarga erishildi:

1. **Ilmiy-fantastik janrning ilk unsurlari** o‘zbek adabiyotida XX asr boshlarida paydo bo‘lganligi aniqlandi. Bu janr dastlab pedagogik, axloqiy-ma’rifiy ruhda vujudga kelib, ilm-fanga qiziqish uyg‘otish, zamonaviy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan.
2. **Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom, Fitrat** kabi adiblar asarlarida ilmiy-fantastik motivlar garchi chuqur shaklda bo‘lmasa-da, ramziy va badiiy obrazlar orqali ifodalangan. Ularning asarlarida kelajak, taraqqiyot, texnika va g‘ayritabiiy voqealarga urinishlar kuzatilgan.
3. Sovet davri adabiyotida esa bu janr **Mirkarim Osim, Xayriddin Sultonov** va **Tohir Malik** ijodida yanada rivojlanib, **real va fantastik voqealar sintezi** asosida badiiy yuksaklikka erishgan.
4. Ilmiy-fantastika o‘zbek adabiyotida **milliy qadriyatlar, ijtimoiy g‘oyalar va ilmiy tafakkur**ni uyg‘unlashtirgan holda yosh avlodni tarbiyalash, ilm-fanga yo‘naltirish, tanqidiy va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasiga aylangan.
5. Hozirgi zamon o‘zbek adabiyotida ilmiy-fantastika keng imkoniyatlarga ega bo‘lib, bu yo‘nalishni chuqurroq o‘rganish, yangi avlod yozuvchilari ijodini rag‘batlantirish zaruriyati mavjud.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Munozara (Discussion)

Ilk ilmiy-fantastik yo‘sindagi urinishlar o‘zbek adabiyotida asosan pedagogik va ma’rifiy ruhda bo‘lgan. Jumladan, **Abdulla Qodiriy**, **Cho‘lpon**, **G‘afur G‘ulom** kabi adiblarning ayrim hikoyalarida fantastika unsurlarini ko‘rish mumkin.

- **Cho‘lpon**ning “Zaharli hayot” asarida kelajak hayoti haqida bashoratlar mavjud bo‘lib, bu ilmiy-fantastika janriga xos xususiyatdir.
- **G‘afur G‘ulom**ning “Qorako‘z Majnun” asarida vaqt va makon o‘zgaruvchanligi fantastik ruhda ifodalanadi.
- O‘zbek sovet adabiyotida esa **Mirkarim Osim**, **Xayriddin Sultonov**, **Tohir Malik** kabi ijodkorlar bu janrni izchil rivojlantira boshladi.

Bu asarlarda turli texnik vositalar, sun’iy aql, kosmik parvozlar, ilmiy kashfiyotlar tasvirlanadi. Garchi bu elementlar jahon fantastikasi bilan solishtirganda oddiy ko‘rinsa-da, o‘zbek o‘quvchisi ongida yangicha dunyoqarash shakllanishiga xizmat qilgan.

Xulosa (Conclusion)

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek adabiyotida ilmiy-fantastika janri o‘zining chuqur ildizlariga ega bo‘lmasa-da, 20-asr boshlarida bu yo‘nalishda sezilarli harakatlar boshlangan. Ilk elementlar xalq ertaklari, pedagogik asarlar va zamonaviy badiiy adabiyotda birmuncha sodda shaklda namoyon bo‘lgan. Keyinchalik esa bu yo‘nalish o‘zbek o‘quvchilarining tasavvurini kengaytirish, yangicha tafakkur uyg‘otish vositasiga aylangan. Hozirgi kunda bu janrni chuqurroq tahlil qilish va rivojlantirish zamonaviy adabiyotning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho‘lpon. (1922). *Zaharli hayot*. Toshkent.
2. G‘afur G‘ulom. (1930). *Qorako‘z Majnun*. Toshkent: Davlat nashriyoti.
3. Osim, M. (1965). *Parvoz*. Toshkent: Yosh gvardiya.
4. Malik, T. (1988). *Iblis devori*. Toshkent: Sharq.
5. Sultonov, X. (1983). *Ufq ortida nima bor?* Toshkent: Fan.
6. Rustamov, Sh. (2016). “O‘zbek adabiyotida fantastika janri: shakllanish va taraqqiyot”. *Adabiyotshunoslik ilmiy jurnali*, 3(4), 112–117.
7. Karimov, A. (2021). *Fantastika: adabiyot va tafakkur*. Samarqand: Ilm va taraqqiyot.